

JONAS PUZINAS – HEIDELBERGO UNIVERSITETO DAKTARAS: ARCHEOLOGIJS PROFESIONALUMO LINK

AGNĖ ČIVILYTĖ

Tikriausiai ne kartą esame savęs klausę, kas yra archeologija. Ieškome atsakymo, regis, randame jį, imame didžiulį savo ieškojimu, atradimais. Domėdamiesi kolegų tyrinėjimais, susipažindami su naujausiomis archeologijos mokslo tendencijomis bei siekiais, suprantame, ko verta mūsų profesija. Tačiau atitrūkus nuo bendraminčių rato ir prakalbus apie archeologiją ne archeologams, atskleidžia stebinamai paprastas visuomenės požiūris į tai, kuo mes užsiimame. Archeologo darbas kone be išimties gretinamas su neįprastu, nuotykių kupinu gyvenimo būdu. Bet dar dažniau išgirstama nuomonė, esą archeologija – tai nuobodžių, sunkiai suvokiamų kultūrų kratynys, gremžtukų, strėlių antgalių, kirvelių ir kitų iškasenų visuma. Toks šių dienų archeologijos vertinimas nėra iš piršto laužtas – galbūt reiktų pamąstyti apie ilgus dešimtmečius trukusią dogmatizuotą vienos tiesos archeologiją bei visišką teorijos nebuvimą, palikusį gilų pėdsaką šio mokslo tradicijoje¹. Perdėm tipologizuoti archeologų tekstai taip pat prisidėjo prie „sausos“ archeologijos įvaizdžio. Savaiame suprantama, jog terminija sudaro archeologijos abėcėlę, tačiau gebėjimas naudotis ja, noras „perskaityti“ ir suvokti jos turinį įmanomas tik išvelgus ryšį tarp iškasto daikto ir kadaise jį pagaminusio žmogaus. Tolimos ikicivilizacinės praeities žmogaus ir jo pasaulio atskleidimas – tai vienas rimčiausių šiuolaikinės archeologijos siekių, atspindintis šio mokslo prasmingumą. Lietuvoje dar tik pradėdama mąstyti platesnėmis archeologinėmis kategorijomis, laužančiomis skeptiškus pašaliečio įsitikinimus apie archeologijos profaniškumą, tačiau žvilgtelėjus į Lietuvos archeologijos vystymosi istoriją, nesunku atrasti progresyvosios minties pradmenis, leidžiančius kalbėti apie profesionaliosios archeologijos plačiąją prasme atsiradimą.

Šios minties skleidėjas – profesorius Jonas Puzinas, kurio šimtosios gimimo metinės iškilmingai minimos ši

rudenį. Šią ne tik archeologijoje, bet ir visoje Lietuvos kultūros istorijoje svarų indėlių palikusią asmenybę pažįstame iš raštų, atskleidžiančių Jono Puzino erudiciją, o apie žmogiškąsias ir pedagogines savybes pasakoja jo šeima, draugai ir studentai. Jie savo mokytoją vadina profesionaliosios Lietuvos archeologijos pradininku (Tautavičius, 1990, p. 59; Volkaitė-Kulikauskienė, 1992, p. 126 ir kt.). Galima būtų paminėti daugybę profesionaliųjų Jono Puzino mokslinių savybių: sistemingumas, konkretumas, naujos archeologinės periodizacijos suformavimas, galų gale – lietuviškosios terminijos sukūrimas (Michelbertas, 1992, p. 129). Tačiau ne mažiau svarbūs ir jo keliami teminiai klausimai, archeologijos aktualijos, pabrėžiančios šio mokslo svarbą, bei tyrinėjimų metodai, kurių dėka atskleidžia mokslininko santykis su tiriamu objektu. Žinoma, jog žvelgiant iš šių dienų perspektyvos daugelis Jono Puzino mokslinių aspektų yra kritikuotini, kai kurie jo požiūriai telieka tarpukario ir Antrojo pasaulinio karo laikų ideologijos atgarsiai, turėję įtakos to meto archeologijos raidai. Tai subtili, išsamios bei objektyvios analizės reikalaujanti tema, kurios keli eskizai bus įtraukti ir į šį tekstą. Visgi pagrindinis jo akcentas skirtas Jono Puzino archeologijai – jos atsiradimo kontekstui, įtakoms ir motyvacijai. Tam, kad būtų įprasminta jos vieta moksle, kultūroje ir šiuolaikinės visuomenės sąmonėje.

Nors, sekant Jono Puzino žodžiais (Jankus, 1979a, p. 142), istoriniais ir archeologiniais dalykais jis susidomėjęs dar dirbdamas Kauno miesto muziejuje², tačiau jo mokslinės brandos pradžia ir tolesnės veiklos gaires neabejotinai galima sieti su studijomis Heidelbergo (Vokietija) universitete. Artimai bendraudamas su Lietuvos Respublikos prezidentu Antanu Smetona ir jo paskatintas, Jonas Puzinas, prezidentui tarpininkaujant (Jankus, 1979b, p. 207), iš Lietuvos švietimo ministerijos gavo 20 tūks-

¹ Plačiau apie šią problemą žr. Sidrys, 1999, p. 207. Šio straipsnio kritika: Michelbertas, 2001, p. 144.

² Kauno miesto muziejuje J. Puzinas pradėjo dirbti greta studijų Kauno Vytauto Didžiojo universitete, Humanitarinių mokslų fakultete 1928 m. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1992, p. 126).

tančių tuometinių litų stipendiją ir 1930 m. balandžio mėnesį išvyko archeologijos studijoms į Heidelbergą. Jo pagrindinės priešistorės specialybės³ kuratoriumi ir mokslinio darbo vadovu tapo profesorius Ernstas Wahle. Kodėl J. Puzinas atsisakė savo pirminio sumanymo studijuoti Karaliaučiaus universitete ir pasirinko būtent Heidelbergą, lėmė kelios priežastys. Visų pirma E. Wahle buvo kasinėjęs Latvijoje ir taip pat susipažinęs su Pabaltijo archeologiniais paminklais, todėl ir svečias iš Lietuvos, kaip matyti iš profesoriaus atsiminimų, jo institute buvo mieliai laukiamas (Wahle, 1980, p. 127). Studijų Heidelberge reikalais J. Puziną konsultavo profesorius Jurgis Gerulis, šiuo klausimu susirašinėjęs su E. Wahle. Viename laišku J. Geruliui⁴ E. Wahle pažymi, jog Karaliaučiaus universitete priešistorę dėstęs Dancigo (Gdąnsko) muziejaus direktorius La Baume jame pasirodęs tik kartą per savaitę, todėl ten nedaug ką galima išmokti. Be to, ten nėra priešistorės instituto. Tuo tarpu Heidelberge toks institutas jau įsikūręs ir jame jau ruošiami priešistorės specialybės doktorantai. Tiesa, E. Wahle iš anksto atkreipė dėmesį į tai, kad jo institute daugiausia dėmesio skiriama archeologijos teorijai, jos istorijai ir metodams, o ne muziejininkystei ar kitiems praktiniams dalykams. Todėl jei J. Puzinas norėtų įgyti geresnį muziejininko išsilavinimą, jam derėtų keletą semestrų pabūti ir kituose universitetuose, pvz., Breslau (Vroclave). Gavęs šį E. Wahle's laišku, J. Gerulis jau kitą dieną jį persiuntė J. Puzinui, kartu parašęs ir savo nuomonę: „*Patariu dabar veikiau važiuoti į Heidelbergą. Wahle padės Tamstai daug, o egzaminai užsienių studentams tikroji Vokietijoje lengvesni. Ypač Karaliaučiuje šnairai į lietuvių žiūrės, dėl Klaipėdos. Pasikalbėk Tamsta su Saliu ir parodyk jam Wahle's laišku. Taigi aš patariu studijuoti ir baigti Heidelberge ir tikrai vieną semestrą Karaliaučiuje ir vieną Bresliavoje arba Berlyne apsidairyti.*“⁵ Be šių argumentų, J. Puziną galėjo patraukti ir savo stipria humanitarinių mokslų tradicija garsėjantis universitetas, kuriame tuo metu

dirbo filosofai Karlas Jaspersas ir Heinrichas Rickertas, sociologas Alfredas Weberis ir kt.

Prisimindamas savo mokinį, Wahle jį apibūdina kaip tvarkingą ir disciplinuotą studentą, net vadina jį studijų tvarkos pavyzdžiu. Tai susiję su J. Puzino gabumu kalboms ir jo pasirinktais šalutiniais studijų dalykais⁶ – klasikine archeologija ir lyginamąja kalbotyra⁷ – kurie, Wahle's nuomone, nebuvo patys lengviausi. Kiti to meto studentai mieliau pasukdavo paprastesniu keliu ir rinkdavosi tas specialybes, kuriose būdavo taikomi vienodi ar panašūs tyrimo metodai, kam Wahle visiškai nepritarė (Wahle, 1980, p. 127). Jau pirmaisiais studijų Heidelberge metais tarp J. Puzino ir jo mokytojo užsimezgė ne tik glaudus ryšys, bet ir mokslinis dialogas, atsispindintis tiek J. Puzino pasakojimuose apie savo mokslus universitete, tiek ir asmeninio pobūdžio korespondencijoje. Kai J. Puzinas dėl plaučių tuberkuliozės buvo priverstas laikinai nutraukti studijas ir grįžti į Lietuvą, E. Wahle savo laiškuose nuoširdžiai rūpinosi jo sveikata⁸. Asmeninio pobūdžio laiškus E. Wahle rašė ir vėliau, J. Puzinui dirbant Lietuvoje⁹. E. Wahle's asmenybė paliko neišdildomą įtaką J. Puzino moksliniame kelyje. Jo pavardė ne kartą minima J. Puzino raštuose, Wahle's braižas atpažįstamas atskiruose straipsnių pasažuose, o pedagoginėje J. Puzino veikloje galima išvelgti profesionalius Heidelbergo mokyklos principus.

Štai ką apie mokslus Heidelberge skaitome J. Puzino laiškuose Kauno miesto muziejaus direktoriui profesoriui Eduardui Volteruiui¹⁰:

„*Darbas universitete eina pilnu tempu. Jau turiu supratimą nuo paleolito iki „frühste Bronzezeit“.* Prof. Wahle lygina archeologinius radinius Westeuropa, Mitteleuropa ir Norden zu Osteuropa. Paskaitos su „Lichtbild“. Prof. Salis skaito apie Vezuvijaus miestų meną. Dalyvauju trijuose seminaruose. Darome „Ausflug“ į apylinkes, į piliis, piliakalnius. Ir čia esama įdomių dalykų. Dalis pratybos darbų muziejuose. Ypač prikankina su keramika... Ir pai-

³ Vokiškai *Hauptfach*.

⁴ 1930 02 19 E. Wahle's laiškas J. Geruliui (Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), F 391, Ap. 9, b. 755, l. 55 atv.). Už nuorodą į LCVA medžiagą esu dėkinga Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantui Aurelijui Giedai.

⁵ 1930 02 30 J. Gerulio laiškas J. Puzinui (LCVA, F 391, Ap. 9, b. 755, l. 53 atv.).

⁶ Vokiškai *Nebenfächer*.

⁷ Tik atvykęs į Heidelbergą, J. Puzinas iš pradžių buvo pasirinkęs klasikinės archeologijos ir slavistikos šalutinius dalykus (1930 11 10 J. Puzino pranešimas Švietimo ministerijos III departamento direktoriui LCVA, F 391, Ap. 9, b. 755, l. 58 atv.). Dėl ligos nutraukęs studijas ir 1932 m. gegužės 3 d. vėl imatrikuliuotas į universitetą, J. Puzinas vietoj slavistikos pradėjo studijuoti lyginamąją kalbotyrą (Universitätsarchiv Heidelberg (toliau UAH), H-IV-757). Wahle savo prisiminimuose kalba apie senovės istorijos ir indogermanistikos dalykus, kuriuos neva studijavo J. Puzinas, tačiau tikriausiai jis suklydo, vietoj klasikinės archeologijos įrašęs senovės istoriją.

⁸ 1931 10 20 E. Wahle's laiškas J. Puzinui (LCVA, F 391, Ap. 9, b. 755, l. 38 atv.).

⁹ Pvz., 1943 03 10 ir 1944 03 13 E. Wahle's laišakai J. Puzinui (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau LNB RS), F 52, b. 140, l. 1–2 atv.).

¹⁰ Šiame straipsnyje cituojamų J. Puzino laišku kalba ir terminija netaisomi.

šom, ir tyrinėjam, ir aprašom ir bandom skirstyti periodais.“¹¹

„Heidelberge darbas eina pilnu tempu. Dirbam visi išsijuose. Tik gaila, kad klasikinės archeologijos profesorius susirgo. Skaito kitas, nuostolių maža. Prof. Wahle, rodos, nuo pavasario kviečiamas į Berlyną a. a. M. Eberto vietai užimti. Būtų neblogai: arčiau Karaliaučius ir Kaunas. Be to, ten yra Unverzagt ir kt. Dabar ruošiu seminaro darbą su Lichtbilderiais apie smulkųjį meną Prūsijoje ir Lietuvoje tautų kraustymosi ir vikingų laikais (4–10 amž. po Kr.). Medžiagos turiu gerokai surinkęs, bet dar man trūksta kiek medžiagos iš Lietuvos.“¹²

„Darbo turiu daug, ypačiai tenka pasiruošti pratybų darbams. Du seminaro darbus jau parašiau: vieną iš priešistorinės archeologijos (Rytprūsių menas tautų kraustymosi ir vikingų laikais) ir antrą iš klasikinės archeologijos (François vaza). Temos pakliuvo labai įdomios, todėl esu be galo patenkintas. Be to, šį semestrą klausau pas prof. Güntut'ą apie indogermanų protėvynę. Labai gražiai jis atsiliepia paskaitose apie lietuvių kalbą, kaip vieną iš artimiausių indogermanų prokalbei ir išlaikiusių daugybę senovės formų. Profesoriais ir darbo sąlygomis esu visiškai patenkintas.“¹³

„Studijos Heidelberge jau prasidėjo. Sąlygos dirbti yra geros. Archeologijos institute besivartau tarp archeologijos medžiagos. Literatūros yra labai daug, viskas vietoje, tetrūksta tik kelių paskutinių leidinių (Nermano, Moora ir net Gaertes). Tur būt, ir šiuos leidinius gausime.“¹⁴

Šie J. Puzino komentarai akivaizdžiai rodo ne tik J. Puzino žavėjimąsi Heidelberge įgyjamų žinių kiekiu, bet ir liudija apie supratimo, kaip turi atrodyti archeologijos studijos, formavimąsi. Kaip ši patirtis vėliau buvo pritaikyta J. Puzinui sugrįžus į Lietuvą ir pradėjus pedagoginį darbą, sužinome iš jo mokinių atsiminimų (Volkaitė-Kulikauskienė, 1992, p. 126; Kulikauskas, 2003, p. 85). Tačiau ir pats J. Puzinas yra palikęs visą šūsnį užrašų, kuriuose detalai aptarinėjama jo vadovaujamų seminarų ir pratybų eiga, komentuojami studentų referatai, darbų rezultatai, diskusijos¹⁵. J. Puzinui netrūko kritiškumo, iš jo pastabų matyti, jog jis labai rimtai žiūrėjo į dėstytojavimą ir buvo reiklus studentams. Studentai, kaip ir Heidelberge, jau nuo pat pradžių buvo mokomi savarankiško darbo, jų rašto darbai būdavo išklausomi, po to analizuo-

jami. Buvo rašomos naujai pasirodžiusių archeologinių knygų recenzijos. Diskusijos sudarė vieną svarbiausių seminaro dalių – jų metu pasisakydavo patys studentai, o J. Puzinas baigdavo seminarą apibendrinamomis pastabomis. Labai dažnai analizuojamos temos būdavo tęsiamos, apžiūrint originalius radinius Kauno miesto muziejuose, kartais buvo vykstama į archeologines ekskursijas, net atliekami archeologiniai eksperimentai. Skaitant J. Puzino užrašus jaučiama ne tik jo paties, bet ir studentų motyvacija, noras pažinti ar net pajusti archeologiją. Toks dėstytojo ir jo mokinių tarpusavio ryšys atsiranda tik esant rimtam požiūriui į kiekvieną, sėdintį auditorijoje, sugebėjimą sudominti ir intriguoti, metodiškai, konceptualiai ir kontekstualiai pristatyti aptariamąją medžiagą. Tai J. Puzinui sėkmingai pavyko įgyvendinti. Nors jo siūlomose temose dominuoja Lietuva ir Pabaltijo regionas, dėstomų dalykų sąrašė netrūksta ir europinės archeologijos, pvz., „Europos prosenovės metmenys“, „Vikingai Pabaltijy“, „Indoeuropiečių protėvynė“ ar „Bendroji archeologija“, kurios pradmenis jis įgijo klausydamasis E. Wahle's paskaitų Heidelberge. Dar įvairesnės tiek regioniniu, tiek chronologiniu aspektu referatų temos, skirtos ne tik archeologinių radinių analizei, bet ir kultūriniam procesams, pvz., prekyba gintaru priešistorinėje Europoje. Aiškiai matyti, jog J. Puzinas skatino studentus neapsiriboti tik vienu regionu ar vienu chronologiniu etapu, bet įvertinti turimą medžiagą kiek įmanoma platesniame kontekste. Vien tai, kad J. Puzinas dėstė apie 20 kursų, o tiek paskaitų turėjo tik profesoriai Levas Karsavinas ir Ignas Jonynas (Lasinskas, 2004, p. 69, 76), rodo puikų J. Puzino pasirėngimą švietėjiškam darbui.

Be dėstytojavimo, J. Puzinas vadovavo archeologinėms praktikoms. Kartu su E. Wahle dalyvavęs keliuose kasinėjimuose Pietų Vokietijoje (Kulikauskas, Zabiela 1999, p. 223), savo įgūdžiais pasidalijo su studentais, mokydamas juos profesionalaus praktinio darbo (Kulikauskas, 2003, p. 149).

J. Puzino užrašai byloja apie Heidelberge įgytą patirtį, pedagoginį profesionalumą ir europinio konteksto žinojimą, o pirmosios Lietuvoje universitetinės archeologinės mokyklos įkūrimas su būriu jos absolventų – apie naujus vėjus šio mokslo istorijoje. Beje, archeologijos, o tiksliau – priešistorinės archeologijos¹⁶ – mokslas tiek Heidelberge, tiek Vokietijoje, o ir visoje Europoje buvo tik bepradedęs

¹¹ 1930 05 (?) J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo E. Volteriui (LNB RS, F 17, b. 192).

¹² 1930 11 16 J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo E. Volteriui (LNB RS, F 17, b. 412, l. 1 atv.).

¹³ 1931 01 02 J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo E. Volteriui (LNB RS, F 17, b. 412, l. 2 atv.).

¹⁴ 1930 05 03 J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo E. Volteriui (LNB RS, F 17, b. 192).

¹⁵ J. Puzino dėstyti kursai (LNB RS, F 52, b. 79).

¹⁶ Prie šio termino dar bus sugrįžta.

vystytis kaip atskira universitetinė disciplina¹⁷, šios disciplinos katedrą Heidelberge profesorius E. Wahle įkūrė tik 1933 m. Taigi J. Puzinas buvo šio svarbaus įvykio liudininkas, todėl jam buvo gerai pažįstamos archeologijos akademizacijos problemos. E. Wahle visą laiką atkakliai siekė priešistorinės archeologijos atskyrimo nuo kitų disciplinų ir atskiro instituto įkūrimo. Lygiai taip pat ir J. Puzinas, dėstydamas Etnikos katedroje, laikė ją netinkamą savo darbui. Jo užsispyrimo ir svarios argumentacijos dėka 1940 m. rugsėjį Archeologijos katedra buvo atskirta nuo Etnikos, o J. Puzinas tapo ekstraordinariiniu profesoriu (Lasinskas, 2004, p. 52).

Visa J. Puzino studijų Heidelberge eiga užfiksuota jo kasmetinėse ataskaitose ir išrašuose iš studijų knygelės Švietimo ministerijai¹⁸. Krūvis buvęs didžiulis, o rezultatai – pakankamai geri. Heidelbergo universiteto archyve saugomas dokumentas su J. Puzino baigiamųjų egzaminų pažymiais ir bendru studijų rezultatu (įvertinimas „gerai“ – 2)¹⁹. Silpniausiai buvo išlaikytas klasikinės archeologijos egzaminas (įvertinimas „patenkinamai“ – 3), o pagrindinė disciplina – priešistorė – išlaikyta taip pat gerai ir įvertinta dvejetu. Lyginamoji kalbotyra J. Puzinui buvo sėkmingiausia; šis egzaminas buvo išlaikytas labai gerai (įvertinimas 1–2). Tačiau egzaminų pažymiai tėra tik formali detalė mokslininko kelyje. Heidelbergo universitete jau nuo Wahle's laikų iki šių dienų svarbiausias vaidmuo tenka baigiamajam darbui. Ketverių metų J. Puzino studijas Heidelbergo universitete vainikuoja daktaro disertacija „Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen“ („Priešistorės tyrinėjimas ir tautinė savimonė Lietuvoje“), jau po metų išspausdinta Lietuvoje (Puzinas, 1935) ir susilaukusi nemažai recenzijų Vokietijos ir Lietuvos spaudoje²⁰.

Šios J. Puzino disertacijos temos pasirinkimas nebuvo atsitiktinis. Labai tikėtina, jog jos pavadinimas buvo pasiūlytas paties E. Wahle's. Neužmirškime, jog to meto Vokietijos vidaus politikoje, o kartu ir moksle, pradėjo reikštis agresyvios, rasistinės minties įaudrintos jėgos. Priešistorinei archeologijai, iki šiol sunkiai skynusiai ke-

lią į pripažinimą akademiniam pasaulyje, atsivėrė puiki niša įsitvirtinti. Ji tapo vienu pagrindinių nacistinės ideologijos instrumentų. Šis prieštaringas archeologijos mokslo etapas siejamas su etnorasistinės propagandos archeologijoje platintoju Gustafu Kossinna, šiais laikais visuotinai kritikuojamu Vokietijos archeologu²¹. Jo plunksna parašyti teiginiai, o ypač įsitikinimas, jog „*aiškiai išsiskiriančios archeologinės kultūrinės provincijos visais laikais priklausė atitinkamoms tautoms ir tautinėms gentims*“ (Kossinna, 1920, p. 3)²², puikiai atitiko indogermanų protėvynės paieškos koncepciją, germanų, kaip kultūros nešėjų Europoje, kaip biologiškai „skaidrios“ rasės platintojų teoriją. Kossinna visiškai neabejojo, kad archeologinė kultūra, etnosas ir rasė – tai vienas nuo kito neatsiejami dalykai, o šie jo postulatai būrio Kossinnos pasekėjų dėka žodis žodin buvo pritaikyti nacistinės Vokietijos politiniams tikslams (Bernbeck, 1997, p. 29). Šis ideologinis srautas iš dalies palietė ir E. Wahl'ę – kai kuriuose jo darbuose įžvelgiamas pritarimas Kossinnos mintims ir prisitaikymas prie politinio režimo²³. Akivaizdu, jog Wahle's paskaitos padarė nemažą įtaką Puzinui ir tai ne kartą atsispindėjo jo tolesniuose darbuose. Tačiau nacionalistinės minties Lietuvos archeologijoje įsigalėjimas, o ypač etninės archeologijos populiarumas – tai išsamaus tyrimo ir blaivios kritikos reikalaujantis reiškinys, kurio priežasčių vis dar vengiama ieškoti. Skaitant J. Puzino raštus matyti, jog etniniai klausimai jam buvo labai svarbūs, bet jų įvertinimas – tai jau kitas šio mokslininko veiklos aspektas, laukiantis ateities tyrinėjimų.

Tačiau nepaisant ideologinių to meto peripetijų, tiek E. Wahle, tiek ir J. Puzinas ėjo savarankišku priešistorės tyrinėjimų keliu. Tai patvirtina ir J. Puzino disertacijos tema. Šiuo atveju svarbu pastebėti, kad vadovaujant E. Wahle'į iš viso buvo apginta dešimt daktaro disertacijų. Penkios jų (kartu su J. Puzinu) skirtos archeologijos mokslo istorijai ir jo vystymuisi ir, ką taip pat verta pažymėti, visos jos rašytos nacių laikais (Wahle, 1980, p. 126). Tai rodo akivaizdų atsiribojimą nuo tuo metu madingų ir aktualių politizuotos archeologijos temų ir savų mokslinių interesų

¹⁷ Pirmoji priešistorinės archeologijos profesūra Vokietijoje buvo įteisinta tik 1928 m. Marburgo universitete. Naujai įsteigto priešistorės seminaro vadovu tapo profesorius Gero v. Merhart (Eggert, 2001, p. 19).

¹⁸ J. Puzino pranešimai Švietimo ministerijos III departamento direktoriui (LCVA, F 391, Ap. 9, b. 755, l. 9, 11, 16, 21, 32, 49, 57).

¹⁹ J. Puzino baigiamųjų egzaminų rezultatai, 1934 07 05 (UAH, H-IV-757).

²⁰ Janssen 1936, p. 128; La Baume, 1936, p. 177; v. Richthofen, 1936, p. 235; Kirchner, 1938, p. 100; Ivinskis, 1935, p. 270; Šapoka, 1935, p. 602; Serapinas, 1935, p. 448; Trumpa, 1936, p. 118. Apie J. Puzino disertaciją taip pat žr. Kulikauskas, Zabiela, 1999, p. 223; Lasinskas, 2003, p. 270.

²¹ Apie Kossinnos kritiką išsamiau žr. Bernbeck, 1997, p. 26; Hakelberg, 2001, p. 230.

²² „*Scharf umgrenzte archäologische Kulturprovinzen decken sich zu allen Zeiten mit ganz bestimmten Völkern und Völkerstämmen*“.

²³ Plačiau apie tai žr. Hakelberg, 2001, p. 230.

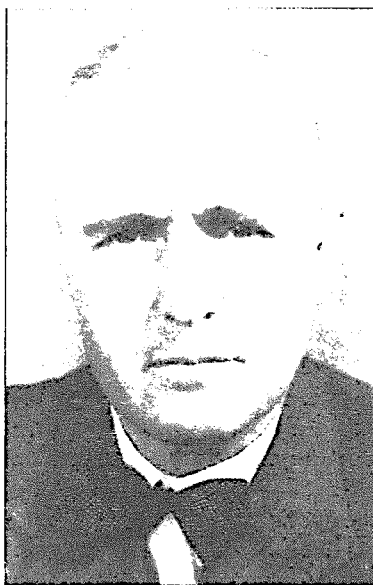
puoselėjimą ideologiškai mažiau užkrėstoje archeologijos istoriografijos dirvoje. 1943 m. spalio mėnesį rašytame laiške J. Puzinui E. Wahle teigia liekaš ištikimas tradicijai ir vadovaujas dar vienai istoriografiniai disertacijai²⁴. Iš tiesų tokio pobūdžio temos buvo labai artimos E. Wahle'į, nes jis priklausė konservatyviajai kaizerinės Vokietijos inteligentijos kartai, akcentavusiai savo šalies tautiškumą ir nacionalinį identitetą. Jis buvo vienas iš daugelio jo kartos dėstytojų, propagavusių tautinį mokslą. Jau vaikystėje jame buvo ugdomas tautinės savimonės jausmas, kuris vėliau, prasidėjus mokslinei karjerai, atsispindėjo E. Wahle's darbuose. Deja, šie senosios inteligentijos idealai tarpukariu buvo iškreiptai interpretuoti jaunųjų nacionalsocialistų, o tarp jų ir sparčiai karjeros laiptais kopiančių archeologų (Hakelberg, 2001, p. 199, 280). E. Wahle nesikišo į aršius politinius sūkurius ir liko, nepaisant kai kurių jo mokslinėje veikloje iškilusių prieštaravimų, nuošalyje. Nors pasibaigus Antrajam pasauliniam karui 1945 m. jis buvo atleistas iš darbo, bet jau tais pačiais metais pripažintas kaip Trečiojo reicho metu opozicijoje dirbęs apolitiškas mokslininkas, o 1946 m. po denacifikacijos vėl priimtas į universitetą (Hakelberg, 2001, p. 219, 283). Taigi nenuostabu, kad J. Puzino disertacijos tema, kuria iš archeologinių pozicijų siekiama atskleisti tautinės savimonės formavimąsi Lietuvoje, įprasmino E. Wahle's mokslinius idealus. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad prieš galutinai pasirenkant šią temą J. Puzinas kurį laiką dvejojo ir net ketino rašyti disertaciją tema „Bronzos gadyne Pabaltijy (nuo Vyslos iki Suomii įlankos)“²⁵. Vis dėlto galų gale pasiryžo imtis darbo vadovo siūlomos istoriografinės problemos.

Pats profesorius savo recenzijoje pakankamai kritiškai atsiliepė apie J. Puzino darbą²⁶. Tiesa, E. Wahle iš pradžių akcentuoja J. Puzino kaip lietuvių svarbą vokiečių mokslui jau vien dėl kalbos žinių ir naujų faktų pateikimo. Lietuvių tautai šis darbas taip pat turįs didelę reikšmę, kadangi priešistoriniai tyrinėjimai, kaip žinoma, daugelyje Europos valstybių suvokiami kaip nacionalinės svarbos rei-

kalas. Disertacija parodo, kad joje aptarta politinės ideologijos raida, pradedant humanizmu ir baigiant nepriklausomos Lietuvos valstybės įkūrimu, bei to meto mokslinių darbų romantika atvėrė kelią priešistoriniams tyrinėjimams, tačiau visgi to nepakako tautinei savimonei ugdyti. Diskusijose su J. Puzinu E. Wahle'į užkliūdavo pernelyg didelis disertanto pasitikėjimas autoritetais, todėl jis buvo skatinamas išsamesnei medžiagos analizei. Bet ir galutiniame variante, pasak Wahle's, nebuvo panaudotos visos galimybės, ir skaitytojui lieka tik nuspėti vieno ar kito kultūrinio ar politinio reiškinio užkulius. Nepaisant šių trūkumų, J. Puzino disertaciją E. Wahle apibūdino kaip išbaigtą ir savarankišką darbą ir įvertino ją dvejetu (tai atitinka lietuvišką „gerai“)²⁷.

Publikavus J. Puzino disertaciją, vokiečių spaudoje pasirodė labai palankūs atsiliepimai. Darbas sutiktas su susidomėjimu ypač dėl to, kad jame aptariama ne tik lietuvių, bet ir rusų bei lenkų kalbomis publikuota medžiaga (La Baume, 1936, p. 177), taip pat neapsiribojama vien tik lietuvių tyrinėjimais (Richthofen, 1936, p. 236; Janssen, 1936, p. 128). Vertinamas ir autoriaus kritiškumas kai kurių XIX a. mokslininkų perdėtos lietuviybės ieško-

jimų atžvilgiu (Janssen, 1936, p. 128). Aptariant knygą, neabejojama J. Puzino profesionalumu ir, atsižvelgiant į silpną to meto archeologijos mokslo situaciją ne tik Lietuvoje, bet ir visame Pabaltijyje, su J. Puzinu siejamos tolesnės jo vystymosi viltys (Richthofen, 1936, p. 236; Janssen, 1936, p. 128). Lietuvių mokslininkų reakciją į J. Puzino darbą galbūt tiksliausiai apibūdina šie Adolfo Šapokos žodžiai: „Vertinant jį [darbą – A. Č.] apskritai, mums be abejojimo, tenka džiaugtis. Darbas atliktas labai kruopščiai, teigimai pasižymi aiškia precizija, ir viskas tiksliai dokumentuojama. Veikalas, parašytas vokiečių kalba, vykusiai supažindins vokišką publiką su mūsų tautos keliu, o, be to, jis mums patiems yra geras istorinis įvadas į archeologijos mokslą ir pirmasis mokslinis bandymas nušviesti vingiuotus mūsų tautinės sąmonės kelius“ (Šapoka, 1935, p. 604).

1 pav. J. Puzino archeologijos profesorius E. Wahle. Heidelbergas, 1949 m.

²⁴ 1943 03 10 E. Wahle's iš Heidelbergo laiškas J. Puzinui (LNB RS, F 52, b. 140, l. 1 atv.).

²⁵ J. Puzino 1931 m. vasaros semestro ataskaita Švietimo ministerijos III departamento direktoriui (LCVA, F 391, Ap. 9, b. 755, l. 32).

²⁶ Toliau analizuojama 1934 06 26 E. Wahle's recenzija J. Puzino disertacijai: UAH, H-IV-757.

²⁷ Ten pat.

Išties J. Puzinas, rašydamas disertaciją, ne tik papildė E. Wahle's sekėjų gretas, bet ir stengėsi suteikti vokiečių kolegoms galimybę sužinoti apie Lietuvą ir jos archeologiją. Apskritai studijų metu jis nuolat rūpinosi archeologinės literatūros iš Lietuvos siuntimu į Heidelbergą, nes jam buvo puikiai suvokiama savo krašto archeologijos svarba ne tik Vokietijoje, bet ir Europoje. Profesoriumi Volteriumi jis rašo: „*Jeį Tarasenska galėtu institutui atsiųsti savo knygą, būtų labai malonu. Reikia mat, nors kiek ir mums pasireklamuoti, nes šiaip atrodo, kad mes nieko neturim.*“²⁸ „*Būtų institutui malonu, jei ponas profesorius atsiųstum savo „Archeologiniai nesusipratimai“ ir Tarasenos „Medžiaga Lietuvos archeologijai“.* Pastarąją knygą galėtumėme gauti iš p. Tarasenos su užrašu: *Autorių Heidelbergo u-to archeologijos institutui (žinoma vokiškai). Prof. Wahle labai apsidžiaugtų ir parašytų padėkos laiška.*“²⁹ Ši knyga išties pateko į Heidelbergo biblioteką, už ką J. Puzinas liko dėkingas Švietimo ministerijos III departamento direktoriui A. Daniliauskui: „*Širdingai dėkoju Tamstai už atsiųstą P. Tarasenos „Lietuvos Archeologijos Medžiagą“.* Pono Ministerio sąlygą pasistengsiu kiek tik galėdamas išpildyti. *Prof. Wahle šiuo dideliu p. Tarasenos darbu yra labai patenkintas ir susidomėjęs.*“³⁰ Be to, J. Puzinas domėjosi lietuviškų tekstų spausdinimu vokiečių kalba. Jis įtemptai sekė Kauno miesto muziejaus katalogo sudarymo eigą ir rūpinosi jo kokybe: „*Beje, katalogas būtų svarbu spausdinti lietuvių ir vokiečių kalbomis (ne prancūzų). Prancūzų lankytojų turime maža, o svetimšaliai ir mūsų kaimynai visuomet, man rodos, galės naudotis vokišku tekstu. Be to, reiktų kiek galint gausiai iliustruoti.*“³¹ Ne mažiau J. Puzinui rūpėjo ir vokiškų knygų pirkimas Lietuvai³². Visa tai byloja ne tik apie J. Puzino siekį platinti Lietuvos archeologiją, bet ir sveiką požiūrį į atvirą mokslinį bendradarbiavimą bei informacijos keitimąsi.

J. Puzino kaip mokslininko brandą įrodo jo mintys, išsakytos tiek laiškuose, tiek straipsniuose, rašytuose dar Heidelbergo laikais. Juose aiškiai jaučiamas išprusimas ir siekis naujai ir kritiškai įvertinti Lietuvos medžiagą. Heidelbergo mokykla paskatino jį imtis esminių tyrimų, kurie

iki šių dienų daugeliu atžvilgių išlieka aktualūs. Štai kad ir minėtojo katalogo rengimo problemos:

„*Kreipiuosi į Tamstą, Ponas Profesoriau, mūsų muziejaus archeologijos katalogo sudarymo reikalu. [...] Išėjus naujiems archeologų tyrinėjimams pasirodė, kad prof. Spicinas mūsų muziejaus archeologijos medžiagą yra kiek saviškai suskirstęs galdynėmis, galimas daiktas kad, man rodos, dėl laiko stokos yra daug kur suklydęs. Čia, žinoma, visai nedrįstu kritikuoti prof. Spicino, bet kad jo pažiūra į Lietuvos archeologiją yra kiek skirtinga, negu vokiečių, švedų latvių ir kt. archeologų, tą gerai ir p. profesorius žinote. Mūsų kultūrą (nežinau kodėl) prof. Spicinas labai vėlina. Todėl manyčiau, kad prieš spausdinant katalogą tektų Tamstai su kuriuo nors žymiu archeologu (pav. Moora) paruoštą katalogą gerai peržiūrėti, kai kur pertvarkyti ir tik tada atiduoti spaudai. Muziejui būtų labai svarbu šį darbą kuo greičiausiai atlikti. Be to, katalogas peržiūrėtas specialistų, turėtų labai daug naudos ir plačiai visuomenei ir jaunam mūsų archeologijos mokslui būtų įdėtas gražus indėlis. Mūsų muziejaus archeologijos medžiagos turtingumu galime didžiulotis. Aš pats kiek galėdamas prisidėsiu prie šio darbo, tuo tarpu nors techniškai.*“³³

„*Na, kaip su muziejaus katalogu? Spicyną meskit, nes Vokietijoje visai kitaip žiūrima į mūsų archeologiją. P pinigų katalogui yra, gal galėtų Dr. Engelis sudaryti katalogą, gausiai iliustruoti. Apie mus iš tiesų maža kas nežino. Latviai dirba išsijuose. Ar susidarė arch. komisija?*“³⁴

Nuolat bendraudamas su kolegomis iš Lietuvos, J. Puzinas uoliai rinko naujausią informaciją apie gimtineje raudamas archeologines vertybes, jau konstruodamas ateities darbų struktūrą. Jis puikiai žinojo, kas tuo metu buvo svarbiausia, ir intensyviai dirbo Lietuvos archeologijos labui. Viena svarbiausių užduočių buvo archeologinių epochų Lietuvoje išskyrimas ir jų kultūrinių savitumų išaiškinimas. Ypač daug dėmesio J. Puzinas skyrė bronzos amžiui³⁵. Štai jo pastabos, rašytos E. Volteriumi iš Heidelbergo: „*Apie Patilčių radinius esu girdėjęs iš p. Meko. Radinys labai įdomus, tik neaiškios radimo sąlygos, gal vietoje p. profesoriui pavyko išaiškinti jų sąryšį? Gal kartais ten būta*

²⁸ 1930 (?) m. gegužės mėnesį J. Puzino iš Heidelbergo rašytas atvirlaiškis, skirtas E. Volteriumi (LNB RS, F 17, b. 192, l. 1 atv.).

²⁹ 1930 05 03 J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo E. Volteriumi (LNB RS, F 17, b. 192).

³⁰ 1930 05 10 J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo Švietimo ministerijos III departamento direktoriui A. Daniliauskui (LCVA, F 391, Ap. 9, b. 755, l. 58 atv.).

³¹ 1930 05 03 J. Puzino laiškas E. Volteriumi (LNB RS, F 17, b. 192).

³² 1930 11 16 J. Puzino atvirlaiškis E. Volteriumi (LNB RS F17, b. 412, l. 1 atv.).

³³ 1930 05 03 J. Puzino laiškas iš Heidelbergo E. Volteriumi (LNB RS, F 17, b. 192).

³⁴ 1930 11 16 J. Puzino atvirlaiškis E. Volteriumi (LNB RS F17, b. 412, l. 1 atv.).

³⁵ J. Puzinas pirmasis Lietuvos archeologijoje vietoj bronzos pradėjo vartoti klaidingą žalvario terminą, kuris ilgam įsigalėjo vėlesnių autorių darbuose. Šiuo metu vėl grįžtama prie bronzos termino.

sėdybos? Būtų kiek keistoka, jei bent kelių periodų daiktai būtų buvę vienu kartu vartojami. Nors tas gali būti, bet tuomet Lietuvos bronzos gdynės problema atsistotų visai kitoje plotmėje. Jei Rytprūsiai stengiasi įrodyti turėję bronzos gdynę, tai gal ir mums gerokai patyrinėjus pavyktų šis tas įrodyti. Nors Talgren'as abejoja, kiek teko nugirsti.“³⁶ Nenuostabu, jog jau 1938 m. pasirodė jo habilitacinis darbas „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ (Puzinas, 1938), tapęs klasikiniu Lietuvos archeologijos veikalu ir didaktine priemone, visų pirma vertinga Lietuvos priešistorės suskirstymu atskiromis epochomis ir kultūrinės raidos rekonstrukcija. Tokia fundamentali studija nebūtų gimusi be puikios J. Puzino erudicijos, sugebėjimo struktūriškai mąstyti ir, žinoma, be rimtos Heidelbergo mokyklos.

Iki šiol neturime išsamios J. Puzino raštinio palikimo analizės – tik kai kurie jo darbai aptarti atitinkamas temas nagrinėjančiuose straipsniuose ar knygų skyriuose. Neatskleidę jo kaip mokslininko ir asmenybės brandos visuomeniniame ir kultūriniame to meto kontekste, mes vis dar negalime jo pažinti ir įvertinti. Tai ne tik Lietuvos archeologijos istoriografijos, bet ir bendros Lietuvos archeologijos mokslo metodologijos ir savižinos trūkumas.

Tam, kad bent iš dalies būtų sumažinta ši spraga, norėtųsi nors trumpai iš metodologinių pozicijų pažvelgti į J. Puzino darbus – kokie teoriniai impulsai ir priešistorinės archeologijos tyrimo principai lėmė jo mokslines pažiūras ir tolesnius tyrinėjimus? Tiesa, šiame tekste bus atsiribota nuo J. Puzino darbų kritikos šių dienų archeologijos mokslo požiūriu, nes tai jau visai kita, nors ir ne mažiau svarbi tema. Taip pat pažymėtina, kad čia anaipol nebus analizuojami visi J. Puzino straipsniai, o tik aptariamoms tam tikros tendencijos, atspindinčios to laikotarpio archeologines aktualijas.

Vartant J. Puzino raštus išryškėja platus jį dominusių temų diapazonas. Tai priešistorinė archeologija, miestų ir pilių tyrimas, urbanistika ir miestų istorija, etnografija, medicinos istorija, Lietuvos švietimas bei Lietuvos politikos

istorija ir aktualijos. Visgi daugiausia dėmesio skirta Lietuvos priešistorės tyrinėjimams. Čia aiškiai išvelgiamos šios J. Puziną jaudinančios problemos: a) priešistorinės archeologijos tikslai ir metodai; b) baltų (aisčių) protėvyinės, jų šaknų ieškojimas, priešistorinių kultūrų tautybės klausimas; c) archeologinių epochų Lietuvoje išskyrimas; d) Lietuvos kultūrinė raida priešistoriniais laikais; e) regioninė Lietuvos priešistorė; f) priešistorinės archeologijos historiografija ir g) publikacijos (atskirų paminklų medžiagos skelbimas).

J. Puzino metodologinė ir teorinė priešistorinės archeologijos koncepcija susiformavo dar studijų Heidelberge metu. Tai matyti iš 1931 m. parašyto straipsnio „Priešistorinė archeologija ir jos tyrimo metodai“ (cit. pgl. Puzinas, 1983, p. 259), kuriame išdėstomi svarbiausi šio mokslo tikslai, akcentuojama jo svarba ne tik žmonijos pažinimo kontekste, bet ir tuometinėje humanitarinių mokslų plotmėje. Jau pirmose eilutėse pastebimas E. Wahle's minčių recitavimas, juolab kad ir pats tekstas parašytas pasakojamuoju stiliumi, be išnašų. Skaičiusiam E. Wahle's darbus jo požiūrių poveikis J. Puzinui tampa tiesiog akivaizdus. Rašydamas šį straipsnį, J. Puzinas atliko svarbų vaidmenį Lietuvos archeologijos istorijoje: remdamasis savo profesoriaus idėjomis, jis išplatino to meto Vokietijoje naujas archeologines teorijas ir, kaip matyti iš vėlesnių jo darbų, sėkmingai pritaikė jas Lietuvai. Jau vien termino „priešistorinė archeologija“³⁷ vartojimas atspindi modernų J. Puzino požiūrį į šį mokslą³⁸.

Nors J. Puzinas akcentuoja priešistorinės archeologijos ir istorijos tyrinėjimų šaltinių skirtumus, jis jau nuo pat pradžių laikosi tvirtos nuostatos, kad archeologija – tai istorijos mokslas, nes ir archeologija kuria istoriją: „Trumpai, žilosios senovės paminklai teisingai aiškinti ir paversti dokumentais istorinėms problemoms spręsti – vyriausias naujosios srovės tikslas.“ (Puzinas, 1983, p. 261). Tos naujosios srovės įkvėpėjas, kaip pažymi ir pats J. Puzinas, yra jo mokytojas E. Wahle. Būtent jis tapo istorinės archeologijos propaguotoju Vokietijoje. Jo darbuose

³⁶ 1931 01 02 J. Puzino atvirlaiškis iš Heidelbergo E. Volteriui (LNB RS, F 17, b. 412, l. 2 atv.).

³⁷ Vokiškai *Prähistorische Archäologie*.

³⁸ Vokietijoje jau nuo pat šio mokslo profesionalaus vystymosi pradžios iki šių dienų įsišaknijęs proistorės arba priešistorės (vokiškai *Urgeschichte* arba *Vorgeschichte*) terminas, kurį, beje, perima ir J. Puzinas. Terminas „priešistorinė archeologija“ neišsivertino Vokietijos terminijoje, nors pastaruoju metu tai bandoma padaryti (Eggert, 2001, p. 1). Turint omenyje tai, kad priešistorė – tai žmonijos gyvenimo tarpsnis iki rašytinių šaltinių, t. y. iki istorijos atsiradimo, o jos atskleidimas įmanomas tik šios žmonijos kultūrinio palikimo tyrimo (archeologijos) dėka, priešistorinės archeologijos terminas taikliai charakterizuoja šią mokslo kryptį. Tą puikiai suvokė J. Puzinas ir tikslingai jį vartojo, siekdamas atskleisti jos, kaip savarankiškos mokslinės disciplinos, svarbą: „Pagrindinis priešistorinės archeologijos šaltinis yra radiniai, seniai gyvenusių žmonių palikimai. Tie priešistorinės kultūros paminklai teisingai aiškinti, nustatyti jų chronologija ir sukurti priešistorinių laikų istorija – vyriausias priešistorinės archeologijos tikslas.“ (Puzinas, 1983, p. 259). Nors vėliau J. Puzino raštuose šis terminas dėl sulietuvinto varianto nebeprasirodė, o po jo sekusios archeologų kartos vietoj priešistorės pasirinko ne tik ikiistoriniams laikams, bet ir pirmuosius rašytinius šaltinius nagrinėjančiai ankstyvajai istorijai tinkamą archeologijos apibrėžimą, priešistorinės archeologijos terminas gali būti sėkmingai atgaivintas šių dienų archeologijos žodyne.

archeologija traktuojama kaip istorijos mokslo disciplina (Hakelberg, 2001). E. Wahle beveik neskyrė dėmesio tipologijai ir chronologijai, nes jam visų pirma rūpėjo iki-raštiškoje praeityje vykę procesai, už ką jis ne kartą buvo kritikuojamas kitų kolegų (Wahle, 1980, p. 49; Hakelberg, 2001, p. 201). Jis labai anksti suprato, kad tipologija turi tarnauti visuomenės, ūkio sistemų ir dvasinio pasaulio pažinimui arba, kitaip tariant, tuomet gyvenusių žmonių kultūros istorijos kūrimui (Wahle, 1980, p. 42). Lygiai toks pats požiūris atsispindi ir J. Puzino darbuose – iš tiesų tai vientisa, logiška priešistorėje vykusių procesų visuma. Tipologijai lieka antraeilis vaidmuo – remdamasis ankstesniais autoriais, J. Puzinas ją tik kaip instrumentą pritaiko atskiroms problemoms spręsti, tokiu būdu ją suistorindamas. Istorija iki istorijos – šis archeologijos suvokimas bene ryškiausiai charakterizuoja J. Puzino mokslinį principą. Būtent jo dėka Lietuvos archeologijoje įvyko svarbus lūžis, pakeitęs konservatyvų ir skeptišką jos vertinimą. Kartu J. Puzinas tapo ir humanistinės archeologijos pradininku, nes visų jo tyrinėjimų centre buvo žmogus: „*Kaip gyveno priešistoriniai žmogus, koks buvo jo materialinis, kultūrinis ir dvasinis gyvenimas, to gyvenimo raida, koki buvo žmonių bendromeniniai ir politiniai santykiai ir t. t. – klausimai, kurie rūpi išsiaiškinti kiekvienam norinčiam žinoti žmogui.*“ (Puzinas, 1983, p. 259).

Tame pačiame straipsnyje J. Puzinas užsimena ir apie kitas priešistorinės archeologijos galimybes, o ypač – atskirų tautų identifikavimą priešistorėje. Klausimas, kurioms tautoms ar giminėms priklausė atskiros archeologinės kultūros, J. Puziną lydėjo kone kiekviename jo parašytame straipsnyje. Tai neabejotinas tarpukario Vokietijos archeologinės mokyklos refleksas, archeologijos istorijoje palikęs aštrų politinį prieskonį. Iš ten J. Puzinas parsivežė tvirtą įsitikinimą, kad archeologinė kultūra – tai tautos, o kartu ir etnosio sinonimas. J. Puzino tyrinėjimuose taikyti metodai, kaip kad istorijos retrospektyva į priešistorinius laikus, lingvistika, indogermanistika, etnografija, buvo ypač aktualu to meto Vokietijoje ir tarnavo vienam tikslui –

vokiečių tautos pradmenų, jos protėvynės tam tikruose politiška aktualiuose regionuose ieškojimui. Tačiau J. Puzinas, kaip ir E. Wahle, šiame archeologijos dogmatizmo amžiuje siekė ne įrodyti savo tautos pranašumą kitų tautų atžvilgiu, bet priešingai – pažinti jos vystymąsi nuo pat seniausių laikų. Šiuos du mokslininkus siejo tautinė mintis ir rimtais moksliniais tyrimais paremtas tikslas – kultūrinio tęstinumo nuo seniausių laikų iki nūdienos – pažinimas. Jau vien E. Wahle's opozija tuo metu išvirtinusiai nuomonei dėl indogermanų kilmės³⁹, kuri atsikartoja ir J. Puzino darbuose⁴⁰, rodo tvirtą, savarankišką mokslinės raidos susiformavimą.

Šiandien mes naudojames J. Puzino dar Heidelberge išugdytos patirties vaisiais – gausia kartografinė ir lingvistinė medžiaga, skaitome jo tekstus ir remiamės jais savo tyrinėjimuose. Daug kur galime diskutuoti apie J. Puzino metodų teisingumą, svarstyti jo istorinių interpretacijų priešistoriniais laikais pagrįstumą bei jas kritikuoti. Tačiau nepaisant besikeičiančių archeologijos teorijų ir metodologinių principų, iš J. Puzino išmokstame profesionalios, dinamiškos ir prasingos archeologijos, kurioje atpažįstame žmogų ir jo nuolatos kuriamą pasaulį. O tiems, kurie į archeologiją žvelgia su šypsniu, tebūnie skirti šie J. Puzino žodžiai: *Praeityje glūdi šiandieninės kultūros pradmenys ir pamatai. Mūsų dabartinė kultūra staiga neatsirado, bet jos pradžia slepiasi gilioje senovėje. Iš praeities darbų ir klaidų pasimokome gyventi. Dabartis, praeitis ir ateitis – tai trys didieji žodžiai, trys sąvokos, kurios nesuprantamos viena be kitos: jos visos susilieja į vieną bendrą, nenutrūkstamą gyvenimo ratą*“ (Puzinas, 1983, p. 281).

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bernbeck R., 1997 – Theorien in der Archäologie. Tübingen und Basel, 1997.

Eggert M. K. H., 2001 – Prähistorische Archäologie. Konzepte und Methode. Tübingen und Basel, 2001.

³⁹ Skirtingai nei G. Kossinna, teigusio, kad indogermanų protėvynės būta Šiaurės Vokietijoje ir Skandinavijoje, E. Wahle, remdamasis Heidelberge dėsiusio lingvisto Hermanno Günterto tyrinėjimais, indogermanus kildino iš Rytų Europos stepių (Wahle, 1932, p. 9). Juos Wahle tapatino su Laivinių kovos kirvių ir Virvelinės keramikos kultūros nešėjais, asimiliavusiais vietinius gyventojus. Autochtonų susimaišymas su atvykėliais lėmė germanų susiformavimą (Wahle, 1932, p. 66; Wahle, 1980, p. 54).

⁴⁰ Pavyzdžiui, straipsnyje „Lietuvių kilmė ir jų gyvenamieji plotai naujausių tyrinėjimų šviesoje“ J. Puzinas dažnai cituoja lyginamąją kalbotyrą ir indogermanistiką Heidelberge jam dėsiusį profesorių Hermanną Güntertą, kurio nuomonė indogermanų kilmės klausimu visiškai sutapo su E. Wahle's. Tiesa, J. Puzinas vietoj indogermanų vartoja indoeuropiečių terminą. Teoriniu požiūriu, J. Puzinas atkartoja E. Wahle's ir H. Günterto mintis: „Pastaruoju metu vis labiau įsitikinama, kad indoeuropiečių protėvynė yra buvusi plačiose Eurazijos stepėse, į pietus nuo Uralo. [...] Proistorikai indoeuropiečių pasirodymą Europoje susiejo su Virvelinės keramikos, arba laivinių kovos kirvių, kultūra. Naujojo akmens amžiaus pabaigoje ir žalvario amžiaus pradžioje jau turime susiformavusius atskirus indoeuropiečių kultūrinius vienetus, kuriuos galime identifikuoti su atskirų protaučių branduoliais: prabaltais, pragermanais, praslavais ir kt.“ (Puzinas, 1983, p. 341).

- Hakelberg D.**, 2001 – Deutsche Vorgeschichte als Geschichtswissenschaft – Der Heidelberger Extraordinarius Ernst Wahle im Kontext seiner Zeit // Eine hervorragend nationale Wissenschaft. Deutsche Prähistoriker zwischen 1900 und 1995. Berlin-New York, 1997, p. 199–310.
- Ivinskis Z.**, 1935 – Puzinas J. Dr. phil. Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen (recenzija) // Mūsų žinynas. 1935, Nr. 7–12, p. 571.
- Jankus J.**, 1979a – Jonas Puzinas apie save ir apie kitus. Juostelėn įkalbėtas žodis // Aidai. 1979. Nr. 4, p. 141–146.
- Jankus J.**, 1979b – Jonas Puzinas apie save ir apie kitus. Juostelėn įkalbėtas žodis // Aidai. 1979. Nr. 5, p. 206–211.
- Janssen H.-L.**, 1936 – J. Puzinas Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kowno. 1935 (recenzija) // Mannus. 1936. H. 1, p. 128.
- Kirchner H.**, 1938 – Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen (recenzija) // Jomsburg. 1938. Bd. 1, p. 100–103.
- Kossinna G.**, 1920 – Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie. Leipzig, 1920.
- Kulikauskas P.**, 2003 – Kelias į archeologiją. Vilnius, 2003.
- Kulikauskas P., Zabiela G.**, 1999 – Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius, 1999.
- La Baume W.**, 1936 – Puzinas J. Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kaunas 1935 (rec.) // Altpreussische Forschungen. 1936. Jg. 13. H. 1, p. 177.
- Lasinskas P.**, 2004 – Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004.
- Michelbertas M.**, 1992 – [Norint tiksliau įvertinti dr. Jono Puzino darbų reikšmę] // Mokslas ir Lietuva. 1992. Kn. 2/3, p. 129–132.
- Michelbertas M.**, 2001 – Amerikiečio žvilgsnis į Lietuvos archeologiją. Pastabos R. V. Sidrio straipsnio paraštėse // Archaeologia Lituana. Vilnius, 2001. T. 2, p. 144–148.
- Puzinas J.**, 1935 – Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kaunas, 1935.
- Puzinas J.**, 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys. Kaunas, 1938.
- Puzinas J.**, 1983 – Rinktiniai raštai. Chicago, 1983. T. 1–2.
- Richtthofen von B.**, 1936 – Puzinas J.: Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kaunas 1935 (recenzija) // Petersmanns geographische Mitteilungen. 1936. H. 7/8, p. 235.
- Serapinas I.**, 1935 – Dr. J. Puzinas. Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kaunas 1935 (recenzija) // Akademikas. 1935. Nr. 20, p. 448–450.
- Sidrys R. V.**, 1999 – Kasinėjimai be teorijos? Kritiškas optimisto žvilgsnis į Lietuvos archeologiją // Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai. Vilnius, 1999, p. 207–238.
- Šapoka A.**, 1935 – Dr. J. Puzinas: Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kaunas 1935 (recenzija) // Židinys. 1935. Nr. 12, p. 602–606.
- Tautavičius A.**, 1990 – Lietuvos proistorės mokslo pradininkas // Kultūros barai. 1990. Nr. 10, p. 59–62.
- Trumpa V.**, 1936 – Dr. phil. J. Puzinas. Vorgeschichtsforschung und Nationalbewußtsein in Litauen. Kaunas, 1935 m. (recenzija) // Vairas. 1936. T. 16. Nr. 1, p. 118–120.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1992 – Jonas Puzinas – profesionaliosios Lietuvos archeologijos pradininkas // Mokslas ir Lietuva. 1992. Kn. 2/3, p. 126–128.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1995 – Lietuvos archeologijos ugdytojas // Lietuvos mokslas. 1995. T. 3. Kn. 7, p. 143–144.
- Wahle E.**, 1932 – Deutsche Vorzeit. Leipzig, 1932.
- Wahle E.**, 1980 – Und es ging mit ihm seinen Weg. Heidelberg, 1980.

SANTRUMPOS

- LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LNB RS – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
 UAH – Universitätsarchiv Heidelberg.

JONAS PUZINAS, HEIDELBERG UNIVERSITY DOCTOR: TOWARD THE PROFESSIONAL ARCHAEOLOGY

Agnė Čivilytė

Summary

The discovery of the human and his world in the distant pre-civilisation past is one of the most serious objectives of the modern archaeology reflecting the significance of this science. Lithuania has only started to think in wider archaeological categories which break down sceptical outsider's beliefs about the archaeology, but having glanced to the history of the development of the Lithuanian archaeology, it is not difficult to see the progressive ideas which allow to speak about the uprise of the professional archaeology. The prophet of this idea is Professor Jonas Puzinas whose the 100th birth anniversary is celebrated this autumn. A great number of Jonas Puzinas' professional scientific characteristic features can be mentioned: organisation, formation of new archaeological periodisation and finally – the creation of the Lithuanian terminology. But also not less important are his thematic issues, archaeology topicalities emphasizing the importance of this science, and also research methods thanks to which the relation between a scientist and his study is revealed. Jonas Puzinas' scientific interests and methodology were determined by his studies at the Heidelberg University and by the personality of his teacher, professor E. Wahle. His name is often mentioned in Jonas Puzinas' works. E. Wahle's hand is recognised in the Puzinas' articles, also Jonas Puzinas' pedagogical activities are also reflecting professional Heidelberg school principles. In spite of the ideological archaeological peripeteia in Germany, both E. Wahle and Jonas Puzinas have chosen independent method for the prehistory researches. This is proved by Jonas Puzinas' thesis "Vorgesichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen" showing the obvious separation from the contemporary modern politicized

archaeology themes and the nurturance of his own scientific interests in less ideologically infected archaeology historiography sphere.

In Jonas Puzinas' methodological and theoretical conception of the prehistoric archaeology, E. Wahle's and other Heidelberg University professors' influence is obviously felt. Like E. Wahle, Jonas Puzinas also attributes to typology a secondary role. Referring to the earlier authors, Jonas Puzinas uses it as an instrument for solving separate problems in this way making it historical. "History before history" – this perception of the archaeology is mostly characterizing Jonas Puzinas' scientific principle. Jonas Puzinas also became the pioneer of the humanist archaeology as the centre of all his researches was a human. Jonas Puzinas analysed other prehistorical archaeology issues, especially the identification of separate nations in the prehistoric times. He was sure that the archaeological culture is a synonym for a nation and an ethnos. The methods applied by Jonas Puzinas in his researches, such as the history retrospection to the prehistoric times, linguistics, indo-germanistics, ethnography were especially important in Germany at those times and they served to one purpose – search of the rudiment of the German nation and its ancestry in certain politically relevant regions. However, Jonas Puzinas also like E. Wahle, was seeking not to prove the superiority of their nation vis-à-vis other nations, but on the contrary, to find out its development from the oldest times.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. J. Puzinas' archaeology professor E. Wahle. Heidelberg, 1949.